

A MŰEMLÉKVÉDELEM VÁLASZAI AZ ÚJ KIHÍVÁSOKRA

SZABÓ ANNAMÁRIA ESZTER*

* Egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék.
E-mail: szabo.annamaria@kre.hu

Absztrakt

A jelenleg nyilvántartott műemléki védettség alatt álló állomány egy része magántulajdonban, másik része állami tulajdonban van, míg a magántulajdonban álló emlékek esetében az állam szabályozó, vagyis jogalkotói és jogalkalmazói szerepben jelenik meg, addig az állami tulajdonban, kezelésben álló emlékek esetében természetesen a tulajdonosi kötelezettségeket is magán viseli. Így adódik a műemléki védettség kapcsán a kérdés: hogyan lehet, illetve szükséges-e gazdasági szempontokat is figyelembe véve a „konzerválás” céljától elmozdulva úgy kezelni ezeket, hogy valamennyi gazdasági „hasznot” is hozzanak az államnak. Az írás átfogóan vizsgálja azokat a folyamatokat, amelyek az utóbbi évtizedben érintették a műemlékvédelmi jogot. Meggyőződésem, hogy egy jogintézményre nemcsak a jogtudomány, de egyéb társadalomtudományok, illetve társadalmi folyamatok is hatást gyakorolnak, amelyeket vizsgálni érdemes. A lefolytatott vizsgálat nem egyoldalú, vagyis nemcsak a jogtudomány szemszögéből vizsgálja a kérdést, hanem említi azokat a társadalmi, gazdasági folyamatokat, amelyek újabb és újabb kihívásokat fogalmaztak meg, majd számba veszi a jog válaszait ezekre. Éppen ezért az írás kitér a műemlékvédelem berkein belül érvényesülő alkotmányossági kívánalmakra, különös hangsúllyal a védettség elrendelésével végződő eljárás jellegzetességeire, és azon belül a jogorvoslathoz való jog érvényesülésére.

Kulcsszavak

műemlékvédelem, visszalépés tilalma, egészséges környezethez való jog, kultúrához való jog, védetté nyilvánítási eljárás.

Abstract

The current registered ancient monuments are owned by the private sector on one hand, on the other hand the state owns a part of these treasures. In case of those ancient buildings which are owned by the private sector, the state acts as law maker and at the same time acts as executive body. When the state owns an ancient building, besides its handling another question is arising: how can the state (or it is a must) utilize these buildings in an economic way. It would mean that the state (as an owner) move from the basis of preservation and the target can also be to make use of the ancient buildings at the same time develop them. This paper puts the attention to those process with which the protection of ancient buildings must

face in the last decade. It is worth to examine not legal (i.e. economic or other social) affects concerning the protection of cultural heritage. The aim of this paper to point them out and then shows the legal answers for them. The examine puts the focus on constitutional answers (through the latest decision of the Hungarian Constitutional Court), also examines the legal (administrative) procedure concerning the registration of ancient buildings, with special regard to the right to seek legal remedy.

Keywords

protection of ancient buildings, non-derogation principle, the right to healthy environment, right to participate in cultural life, administrative procedure concerning the protection of ancient buildings.

Bevezető gondolatok

Az állami műemlékvédelmi feladatok alapvetően két körben határozhatóak meg: egyrészt az érték megállapítására (elismerésére), másrészt annak fenntartására terjednek ki. Jelen írás az elsőt érinti, vagyis azt a kérdést igyekszik körbejárni, hogy egy ingatlan által képviselt érték állami elismerésére, annak tudományos (történeti, művészettörténeti) meghatározásán túl, más, egyéb szempontok is behatással lehetnek-e. Ez nem csupán az elismerés/nem elismerés közötti állami választás kérdését veti fel, hanem azt is, hogy az elismert kategórián belül az állam hogyan tud és akar szerepet vállalni az emlék milyenekénti fenntartásában. Vagyis egy (mű)emlék törvényi keretek közötti besorolása az állami szerepvállalástól függővé tehető-e. Éppen ezért jelen írás központi kérdése a védetté nyilvánítás jogintézménye. Ezt elsőként az anyagi szabályok rövid ismertetésével (a védett műemléki kategóriát érintő legutóbbi jogszabályi változások vázolója) és az állami elismeréshez vezető alaki szabályok eljárásjogi elemzésével közelítem meg. Lényegesnek találom továbbá az alkotmányos követelmények tisztázását, hiszen az állam számára ezek szolgálnak zsinórmértékül mind jogalkotó, mind jogalkalmazó szerveit tekintve. Álláspontom szerint e vizsgálati szempontok görcső alá vételével kimutatható a műemléki jogszabályok jelenlegi szerepe a védettség intézményében, amelyen keresztül következtethetünk az állami szerepvállalásra e területen.

Gazdaságtudományi kérdés, hogy kifizetődő-e kizárólag a turizmusból származó bevételekre támaszkodni ezekben az esetekben (Csaba, 2011). Csaba László „Az épített örökség védelme és a gazdasági stratégia” című tanulmányában felvetette, hogy az állam értékkezőpontú szemlélet alapján viszonyuljon a védettségi kategóriák kialakításához, így a gazdasági szempontok is figyelembe vehetőek a következők szerint: „[é]rdemes lenne – több változatban – elkészíteni egy országos tervet arról, hogy a ma (még) meglévő épített örökségből mi az, ami *föltétlen* megőrzendő, mi az, ami a gazdasági körülmények kedvező alakulása mellett – vagyis *feltételesen* megőrizhető, s mi az, amire belátható időn belül nem lesz idő, pénz és energia” (Csaba, 2011, 9). Igazoltnak látszik, hogy az államnak nem csupán az állammegóvásra kell törekednie. A fentiek alapján így a jelenlegi állományon belül érdemes az államnak három kategóriában gondolkodni, megkülönböztetve: 1. a feltétlenül megőrzendő emlékeket, amelyek reprezentatív elemként gazdaságilag is hasznosíthatóak (pl. Várkert bazár); 2. a feltételesen megőrzendő értékeket, amire belátható időn belül tud pénzt áldozni, valamint 3. az állami védettséget nem élvező emlékeket, amikre nincs pénz. A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény (a továbbiakban: Kötv.) egyik legutóbbi (2020. szeptember 1-jei) módosítása szerint a jogalkotó törekedett a műemlék fogalmán belüli

klasszifikáció kialakítására (Paulovics, 2003; Szabó, 2013). A Kötv. 32/B. § bekezdése megkülönbözteti ugyanis a kiemelten védett és a védett műemlékek kategóriáit.¹

E kategóriáknak megfelelően történt a műemlékek (újra) besorolása hatósági döntéssel. Abban az esetben, ha egy emlék vonatkozásában az országos védettség megszüntetését eredményezné az újra sorolás, az érintett települési önkormányzatok döntési kompetenciája, hogy vizsgálják, a helyi védettség feltételei fennállnak-e. Egyik kategóriából a másikba sorolás ugyanakkor nem érinti a műemlékre vonatkozó speciális építési szabályok alkalmazását.

Ahhoz, hogy a jövőben a már meglévő állomány is fenn tudjon maradni, elkerülhetetlen, hogy az állam e kategóriákat kialakítsa. Mindez elősegítheti az egyes műemlékek integrált hasznosítását.

Fentiek szerint megállapítható, hogy a gazdaságtudomány már megfogalmazta azokat a kérdéseket, amelyek a konzerváláson, megőrzésen túl igénylik az állam választ a műemlékek fejlesztése terén. A jogalkotó meglátásom szerint a gazdasági kihívásokra pedig igyekezett saját eszközeivel választ megfogalmazni.

1. Alkotmányos válaszok

A T/16223. számú törvényjavaslat előterjesztése (a továbbiakban: Törvény) a világörökségi védettséget is élvező területen található műemléki állományt jelentősen érintette. Ezen előterjesztéssel az Országgyűlés a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvényt (a továbbiakban: Lakás tv.), valamint a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény módosításáról szóló törvényt módosította, mégpedig úgy, hogy lehetővé tette a rendszerváltoztatást megelőző kizárólagos állami tulajdon privatizációja keretében az állami és önkormányzati lakásokra korábban biztosított vételi jogból kizárt műemléképületben lévő lakások bérlői számára az általuk bérelt lakások tulajdonjogának megszerzését.² A köztársasági elnök – az Alaptörvény 6. cikk (4) bekezdése és 9. cikk (3) bekezdés i) pontja alapján — az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 23. § (1) bekezdés szerinti előzetes normakontroll eljárást kezdeményezett az Alkotmánybíróságon. Indítványát alapvetően két alaptörvényi rendelkezés sérelmére alapította, ezek közül jelen tanulmány – tárgyköréhez illeszkedve – az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésének sérelmére vonatkozó indítványra és annak érdemi vizsgálatának ismertetésére koncentrált.³

¹ A Kötv. 32/B. § (1) bekezdése szerint „[a] műemléki védettség a) a kiemelten védett műemlék esetében e törvény erejénél fogva a műemléki érték egészére, a védettséget megalapozó hiteles alkotórészére, tartozékára, beépített berendezési tárgyaira, továbbá a műemlék fekvése szerinti ingatlanra, b) a védett műemlék esetében az értékmeghatározó szakértői vizsgálat alapján a hatóság által megállapított nevesített műemléki értékre, valamint az ennek fekvése szerinti ingatlanra vagy ingatlanrészre, c) a műemléki terület esetében e törvény erejénél fogva a védettséget megalapozó műemléki érték egészére terjed ki.”

² A Törvény 1. §-a - a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban: Lakás tv.) módosításával - 2020. december 31. napján hatályban lévő határozatlan idejű bérleti jogviszony esetén vételi jogot alapított a világörökségi helyszínen és védőövezetében álló, műemléképületben lévő önkormányzati és állami tulajdonú lakásokra. Ennek keretében megállapította a vételi jog jogosultjait, a vételi jog alapjául szolgáló bérleti jogviszony számításának szabályait, valamint ezen időtartam alapján számított vételár megállapításának részletszabályait.

³ Az indítvány az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésének sérelmén túl megjelölte az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdésének sérelmét is. Az indítvány szerint az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdésével ellentétes az állam, illetve az önkormányzatok lakásokon fennálló tulajdonjogának törvénnyel alapított vételi joggal való megterhelése. A köztársasági elnök álláspontja szerint egyrészt a tulajdonjog ilyen korlátozásának szükségessége nem indokolható, másrészt a törvény alapján megállapítható vételár nem tekinthető az értékgaranciából következő teljes és azonnali kártalanításnak, ezért a korlátozás aránytalan.

A köztársasági elnök indítványban foglalt álláspontja szerint a vételi jog alapítása ilyen formában összeegyeztethetetlen az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdéséből következő, a kulturális örökség részét képező épített környezet, ezen belül különösen a műemléki védelem alatt álló építmények védelmének és megóvásának követelményével. Meglátása szerint ugyanis a jogalkotó nem vette figyelembe ezen értékek speciális jellegét. Míg a Lakás tv. szabályozása alapján a műemléképületben lévő lakást kizárólag a műemléki hatóság hozzájárulásával, addig a Törvénnyel megállapított új rendelkezések a világörökségi területen és védőövezetében lévő állami és önkormányzati tulajdonú, a kulturális örökség részét képező műemléki ingatlanok teljes körére vételi jogot telepítenek, megteremtve ezáltal azok feltétel nélküli magántulajdonba kerülésének lehetőségét, ami a kulturális értékek védelmének és megőrzésének garanciáját képező visszalépés tilalmába ütközik.

Az Alkotmánybíróság 25/2021. (VIII. 11.) AB határozatában (a továbbiakban: Abh.) a vizsgálatot a Kötv. és a világörökségről szóló 2011. évi LXXVII. törvény (a továbbiakban: Vötv.) rendelkezéseiből kiindulva végezte el. Lényeges vizsgálati pont volt ugyanis, hogy a világörökségi védettséget élvező területeken található műemlékek adásvételére vonatkozó szabályok kialakítása során a jogalkotó valóban figyelmen kívül hagyta-e azok speciális jellegét. E pontnál abból indult ki a testület, hogy „[a]z állami, önkormányzati (tulajdonú) lakások egy része – korbeli sajátosságuk, vagyis az általuk esetlegesen képviselt történeti érték alapján – megkülönböztetett, vagyis kulturális örökség kategóriájába tartozó védettséget élvez(het)”. Kimutatta a testület, hogy a nemzeti védelem és az egyetemes védelem, vagyis a világörökségi védettség egymástól nem független jogintézmények, kiegészítik egymást, hiszen a Vötv. 1. § (2) bekezdése szerint világörökségi, vagy várományosi területté csak a korábban hozott miniszteri döntéssel, határozattal vagy a kulturális örökség védelméről szóló törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánított és ekként kulturális örökségi védelmet élvező műemléki érték vagy nyilvántartott régészeti lelőhely; vagy a természet védelméről szóló törvény erejénél fogva védett vagy a természet védelméről szóló törvényben kapott felhatalmazás alapján védetté nyilvánított országos jelentőségű védett természeti terület, továbbá az országos jelentőségű védett természeti terület kijelölt védőövezete nyilvánítható.

A vételi jog jogintézményére is kitért az Abh. A Lakás tv. hatályos rendelkezései nem zárják ki az állami és önkormányzati tulajdonban álló lakások elidegenítését. Az Lakás tv. 55. § (4) bekezdése szerint pedig műemléképületben lévő lakást vagy helyiséget kizárólag a műemléki hatóság hozzájárulásával, a külön jogszabály rendelkezéseinek figyelembevételével lehet elidegeníteni.

E jogszabályok értelemezése alapján megállapította a testület, hogy a Törvény világörökségi, vagy várományosi helyszínen található bérlakásokra vonatkozó, vételi jogot megállapító rendelkezése, a védettség kettősségére tekintettel együttesen alkalmazandó. A Lakás tv. 91/A. § 15. pontja szerint ugyanis műemléképületben lévő lakás a külön jogszabályok alapján műemléknek nyilvánított épületben lévő lakás. A műemlék fogalmát pedig a Kötv. 7. § 15. pontja tartalmazza: olyan nyilvántartott műemléki érték, amelyet miniszteri döntéssel, határozattal vagy a Kötv. alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánítottak. Így a világörökségi és egyben műemléki védettséget élvező ingatlanokban található lakásokkal összefüggő bármilyen jogcímen történő tulajdon-átruházásához/elidegenítéséhez (nem csupán adásvételhez) előzetesen be kell szerezni az örökségvédelmi hatóság hozzájárulását.

Az Abh. két jogintézményt azonosított a jogrendszerben, amelyeken keresztül az állam „beavatkozhat” az adásvételbe, vagyis magánjogi jogügyletbe: „[a]z egyik ilyen eszköz az államot és/vagy önkormányzatokat megillető elővásárlási jog. A Kötv. 32. § d) pontja alap-

ján a műemléki védettséget elrendelő miniszteri rendeletnek tartalmaznia kell az elővásárlási jogra nézve előírást, ezen túl a műemlékeken fennálló elővásárlási jog részletszabályait a Kötv. 86. §-a tartalmazza. A Kötv.-t mint háttérszabályt egészíti ki a Vötv. 6/A. §-ának világörökségi területre vonatkozó rendelkezése. A magyar állam számára elővásárlási jogot állapít meg a világörökségi helyszínen található ingatlan tekintetében, ám ez nem vonatkozik a lakhatás céljára szolgáló rendeltetés szerinti jellegű épületet (különösen: lakás, lakóház), valamint a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló törvény szerinti földre (Lt. 6/A. §). A másik állami garancia tulajdonosváltás esetén a védett érték megőrzésére az ügylet »jóváhagyásának« jogintézménye. A Kötv. 44. §-a értelmében miniszteri jóváhagyás szükséges 1. az olyan jogügylethez, amelynek alapján a nemzeti vagyon körébe tartozó műemlék tulajdonjoga átruházásra kerül, vagy az egyéb módon kikerül a nemzeti vagyon köréből, vagy azon osztott tulajdon létesül, 2. az olyan jogügylethez, amely az állami vagyon körébe tartozó műemléket – a jogszabályban foglaltak szerint, közérdekből alapított használati jog, vezetékjog, szolgálat kivételével – megterheli, biztosítékul adja, 3. az állami tulajdonban álló műemlék vagyongazdálkodójának kijelöléséhez vagy annak megváltoztatásához, végül 4. vagyongazdálkodó hiányában az állami tulajdonban álló műemlék hasznosítására irányuló bármely jogügylethez.”

Az Alaptörvény 32. cikk (6) bekezdése szerint: „[a] helyi önkormányzatok tulajdona köztulajdon, amely feladataik ellátását szolgálja”, felmerülhet tehát e szigorítás önkormányzati tulajdonra vonatkozó kiterjesztése, ám a Kötv. expressis verbis az állami tulajdon kifejezést használja. Ezt az értelemezést zárja ki a Kötv. 44. § (5) bekezdése is, amely szerint, ha a műemlék az egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról szóló 1991. évi XXXIII. törvény (a továbbiakban: Vátv.) alapján az állami tulajdon fenntartása mellett az önkormányzat ingyenes használatába került, a Vátv. 27. § (4) bekezdésében meghatározott, kezelésre vonatkozó körülmények megváltozása vagy az ott megadott feltételek nem teljesítése esetén a miniszter jogosult az ingyenes használati jog felülvizsgálatára, megvonására.

Vagyis az állami „felügyelet” abban az esetben is aktiválódik, ha a műemléket ingyenesen használó önkormányzat nem finanszírozza a műemlék megfelelő állagmegóvását.

Összefoglalva: a műemléki ingatlanok, lakások hasznosítását is felügyeli az állam, ebben a körben két eszköz áll a rendelkezésére: egyrészt az elővásárlási jog, amelyet abban az esetben gyakorolhat az állam az első helyen, ha az ingatlan nem állami tulajdonból kerül ki; másik ilyen eszköz a jóváhagyás vagy hozzájárulás, amely felügyeletet biztosít az olyan jogügyletek felett, amelyek a műemlékek hasznosítását érintik és állami tulajdonú lakásról, vagy ingatlanról van szó. Ennek egy speciális esete, amikor a lakás először kerül ki az állami vagy önkormányzati tulajdonból, mint a jelen ügyben történt, ekkor ugyanis az állam hatóságán keresztül vizsgálja a jóváhagyás intézményével, hogy az új tulajdonos is olyan „jó gazdája” lesz-e a műemléknek, mint az állam vagy az önkormányzat volt.

Az ügy központi kérdése volt, hogy ez az állami jóváhagyás mellett végbement tulajdonosváltás a védettség elért szintjében visszalépést eredményez-e. A visszalépés tilalmát „[a]z Alkotmánybíróság a természetvédelemmel összefüggésben bontotta ki (...) az egészséges környezethez való jogból levezetve (...), jelen ügy tárgya azonban – illeszkedve a Törvény tárgyi hatályához – az épített környezet részét képező műemlékek védelmére vonatkozó állami garanciák meglétének vizsgálata, ezért a visszalépés tilalmának érvényesítése során a testület a környezetvédelmi alapjogi dogmatika figyelembe vételével arra is kitért, hogy a »jövő nemzedékek számára történő megőrzés« állami kötelezettségéhez mely Alaptörvényben deklarált alapjog kapcsolódik. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában

ugyanis az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdéséből fakadó, környezetvédelemre vonatkozó állami kötelezettség alapjogi oldalát az Alaptörvény XXI. cikk (1) bekezdése szerint töltötte meg tartalommal”.⁴

Míg a határozat elismerte a visszalépés tilalmának épített örökségi elemekre vonatkozó követelményét, az egészséges környezethez való jog klauzuláján túl arra is kitért, hogy „[a] műemlékek védelme vonatkozásában ezen túl nyomatékkel értékelte az Alkotmánybíróság, hogy a kulturális örökség megőrzéséhez fűződő állami kötelezettség fő célja egyrészt a jelenkor számára történő megismerhetővé tétel, másrészt a jövő nemzedékek számára megőrzés. Ezt alapul véve a kulturális örökség fogalmi körébe tartozó elemek vonatkozásában a fenti kötelezettség alapjogi tükörképe „kulturához való jogként” is aposztrofálható, az Alaptörvény XI. cikk (1) bekezdésében deklarált művelődéshez való jog. Míg az államnak kötelezettsége [az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdéséből és XI. cikk (2) bekezdéséből következően] a kulturális jog gyakorlásához szükséges feltételrendszer kialakítása, addig az állampolgároknak joguk van azok igénybevételére. Vagyis a műemlék védettségi szintjére vonatkozó visszalépés vizsgálatakor értékelni kell, hogy a kulturális örökség megismeréséhez, az Alaptörvény XI. cikk (1) bekezdéséből következő alapjog és a P) cikk (1) bekezdéséből fakadó állami garancia biztosított-e”.⁵

Az Alkotmánybíróság az Abh2.-ben a visszalépés tilalmának elvét az – Alaptörvény P) cikk (1) bekezdéséből levezethető – állami védettség létéhez kötötte, így fogalmazott: „[ha] egyszer már valami védelem alá került, az onnét való kivételhez rendkívüli indok kell” {Abh2. Indokolás [40]}. Mivel a Törvény vizsgált rendelkezései nem érintik az ingatlanok műemléki védettségét, és nem vonatkoznak a műemléki védettség szintjének megváltoztatására, így nem befolyásolják a műemlékek általános védelmére és fenntartható használatára vonatkozó előírásokat sem. Ennek megfelelően a műemlékvédelem általános (állami) feladataira vonatkozó állami kötelezettségeknek a jövőben is érvényesülniük kell. A vételi jog gyakorlását követően is eleget kell tenni az épület jellegéből adódó speciális építésügyi előírásoknak, amelyek gyakorlása, felügyelete a közigazgatási szervezetrendszeren belül lévő szakigazgatási (műemlékvédelmi) hatóságok hatáskörébe tartozik, mivel az érintett épület minősítése az alapja (és nem a tulajdonos személye) a védettséget biztosító és a jogrendszerben műemlékekre vonatkozóan létező, alkalmazandó anyagi és alaki eljárások aktiválásának.

⁴ Tulajdonosváltás esetén a visszalépés tilalmának lényege, hogy „az egyszer már elért védelmi színvonal ne csökkenjen”, kiegészítve azzal, hogy „a tilalmak és szankciók szigorítása nem elegendő: olyan megelőző biztosítékok is kellene, amelyek a károkat ugyanolyan valószínűséggel kizárják, mintha a terület állami tulajdonban és természetvédelmi szerv kezelésében lenne” (ABH 1994, 134, 142.). Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az egészséges környezethez való jogból következő visszalépés tilalma a műemlékek védelmére is kiterjed, a 3104/2017. (V. 8.) AB határozat (a továbbiakban: Abh2.) ugyanis így fogalmazott: „a műemlékvédelem körében tehát az állam arra vállal kötelezettséget, hogy teherbíró képessége függvényében milyen értéket kíván a jövő nemzedékek számára megőrizni, amely alkotmányos értelemben osztja az egészséges k az egészséges környezethez való jog körében megállapított visszalépési tilalmat.” (Indokolás [40]).

⁵ Az Alkotmánybíróság mindezzel jelezte, hogy alkotmányos szinten a természetes környezet védelme és az épített környezet védelme mutat némi különbözőséget egymástól. Míg ugyanis az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése szerinti állami kötelezettség egyik alapjogi vetületét természetes környezet esetében az élethez, emberi méltósághoz való jogból következő egészséges környezethez való jog adja meg, addig a kulturális örökségi elemek esetében (külön hangsúlyozva az ingó kulturális javak védelmét) a szűkebb értelemben vett művelődéshez való jog tölti meg tartalommal.

Az Alkotmánybíróság az alábbiak szerint alkotmányos követelményt fogalmazott meg. „Az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdéséből következő kötelezettség tehát, hogy az állam a műemléket érintő (hasznosításra, ezen belül elidegenítésre vonatkozó) jogügyletek esetében is építsen be olyan garanciákat, amelyek hozzájárulnak a védelmi szint fenntartásához. Jelen esetben ennek formáját a Lakás tv. 55. § (4) bekezdése a »hozzájárulás« jogintézményével deklarálja, amelynek tartalmára nézve az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdéséből következő alkotmányos követelmény, hogy a vizsgált Törvény által telepített vételi jog érvényesítése során, a műemléki hatóság annak feltételeként vizsgálja a kulturális örökség védelmének szempontjait. Az alkotmányos követelmény szerint a műemléki és világörökségi védeltséget élvező lakásokat érintő vételi jog gyakorlásával összefüggő döntéshozatal során a hatóság a kulturális örökség védelmének szempontjait ne rendelje más szempontok alá, hanem egyedileg vizsgálja, hogy a vételi jog gyakorlása érinti-e a műemlék jövő nemzedék számára történő megőrzéssel egyidejű fenntartható használatát.” (Abh. Indokolás [87]-[88]).

Az Alkotmánybíróság az Abh.-ban működése során először tekintette át a világörökségi védeltség és egyben a műemléki védeltség alkotmányossági háttérét. Lényeges megállapításai: 1. az alkotmányos követelmény megfogalmazása, amely kilép a közjog kereteiből és a magánjogi (vételi jog gyakorlása) jogviszonyra érvényességét hatósági jóváhagyáshoz köti; 2. megfogalmazza az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésének alapjogi háttérét kulturális örökségi elemek tekintetében; 3. különösen jelentős, hogy érvelésében megjelenik a kultúrához való jog megfogalmazása. Utóbbit azért tekintem jelentős lépésnek, mert korábbi gyakorlatában [összefüggésben az Alaptörvény XI. cikk (2) bekezdésével] ezt szinte kizárólag az oktatási intézményeken belül megvalósuló „művelődés” vonatkozásában értelmezte {Vö.: 9/2019. (III. 22.) AB határozat Indokolás [19]; 21/2021. (VI. 22.) AB határozat, Indokolás [22]}.

2. A műemlékvédelem eljárásjogi kérdései

A Kötv. korábbi szabályozási koncepciója szerint adott ingatlan védeltségét érintő kérdésben a hatályos jogszabályok szerint a miniszter rendeleti típusú normában döntött, amely – tekintettel a döntés jog-, illetve alapjogkorlátozó esetleges tartalmára – felvetette a jogorvoslathoz való jog érvényesülésének kizárását az eljárás során. Vizsgáltam tehát, hogy a Kötv. 2010. után bekövetkezett módosításai változtattak-e és ha igen milyen irányban a műemlékek védeltségét érintő eljáráson. A legfontosabb változásként az előzőek tükrében az eljárás két lépcsőssé tételét kell megemlíteni. A következőkben az egyes lépéseket és azok folyamánként megszületett érdemi döntés (norma) közjogi/közigazgatási jogi/eljárásjogi jellegét elemzem.

2.1. A nyilvántartásba vételi szakasz jogi jellege

Megválaszolandó kérdés, hogy – függetlenül annak normatív formájától – a műemléki védeltséget érintő (azt elrendelő, vagy megszüntető) döntés meghozatalához vezető eljárás hatósági jellegűnek tekinthető-e az általános eljárási szabályok tükrében.

A Kötv. mint a terület kódexe amellet, hogy meghatározza a műemlékvédelem anyagi jogi normáit keret jelleggel, röviden ugyan de eljárási kérdésekről is rendelkezik, ami a védetté nyil-

vánítást és annak megszüntetését illeti.⁶ A Kötv. 29. §-a alapján a védetté nyilvánítási eljárás kezdeményezés alapján és hivatalból is megindítható. Műemléki védettségi eljárást csak nyilvántartott műemléki érték esetében lehet kezdeményezni, így a nyilvántartásba vételi szakasz megelőzi a védetté nyilvánításáról szóló normatív aktus kibocsátását.⁷

Az Övr. 8. § (3) bekezdése szerint fenti eljárásban ügyféli pozícióba kerülhet az érintett ingatlan tulajdonosa, tulajdonosi joggyakorlója, vagy kezelője, társasház esetén tulajdonosi közössége, akinek az ingatlanra vonatkozó jogát az ingatlan-nyilvántartásba bejegyezték.⁸ A hatósági jelleg meghatározása során az Ákr. tárgyi hatálya az irányadó: 97. § (1) bekezdése alapján a közhiteles nyilvántartásokra terjed ki, a Kötv. 2020. szeptember 1-jéig hatályos 7. § 22. pontja, 71. § (1) bekezdés d) pontja, 72. § (1) bekezdése, valamint az Övr. 8. § (1) bekezdése szerint a műemlékek nyilvántartása központi és közhiteles, tehát az eljárás hatósági jellegű, az Ákr. hatálya kiterjed rá.⁹ Lényeges továbbá, hogy bár az Ákr. 116. § (4) bekezdés a) pontja szerint a nyilvántartásba vételi aktus fellebbezéssel nem támadható, de az Ákr. 114. § (1) bekezdése szerint közigazgatási per kezdeményezésének lehet helye.¹⁰

Ebben az eljárásban a „kezdeményezés” nem azonos a hatósági eljárásból ismert kérelem jogintézménnyel a következők miatt. Az ilyen típusú kezdeményezés ugyanis a panaszokról és közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény (a továbbiakban: Pkbt.) 1. § (3) bekezdése alapján közérdekű bejelentésnek minősül, vagyis a védettség elrendelésének, illetve megszüntetésének indoka ilyen módon jut a hatóság tudomására. Ezt követően az eljárás „átvált” hatósági jellegűvé, ami indokolja az Övr. szerinti fentiek szerinti ügyféli kör meghatározását, amely eljárásban a kezdeményező nem minősül ügyfélnek, csupán a hatósági eljárás eredményéről értesítik majd. Ebből a szempontból hibridnek tekinthető az eljárás, hiszen a kezdeményezés benyújtására a Pkbt., majd később a hivatalbóli eljárásra az Ákr. szabályai alkalmazandóak. A kezdeményezés alaptörvényi gyökerét képezi egyrészt a P) cikk (1) bekezdésben foglalt kötelezettség, amely szerint a műemlékek védelme nem

⁶ Az épített örökség Kötv.-beli fogalma kiterjed a műemléki értékekre és műemlékekre, ezen túl a 2020. szeptember 1-jei módosításnak köszönhetően a Kötv. ismeri a nevesített műemléki érték fogalmát is. Műemléki érték: minden olyan építmény, történeti kert, történeti temetkezési hely, vagy műemléki terület, valamint ezek maradványa, továbbá azok rendeltetésszerűen összetartozó együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a magyar nemzet vagy más közösség hovatartozás-tudata szempontjából országos jelentőségű történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék alkotórészeivel, tartozékaival és beépített berendezési tárgyaival együtt, vagy egyes nevesített értéke vonatkozásában [Kötv. 7. § 17. pontja]. Ezen belül műemlék az olyan közhiteles nyilvántartásban nyilvántartott műemléki érték, amelyet miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánítottak [Kötv. 7. § 15. pontja]. Nevesített műemléki érték pedig az értékmeghatározó szakértői vizsgálat alapján megállapított és közhiteles nyilvántartásban szereplő érték, amely a védetté nyilvánítást megalapozza; a nevesítés a műemléki érték egészére vagy annak egyes elemeire – ideértve alkotórészeire, tartozékára, beépített berendezési tárgyaira – terjed ki [Kötv. 7. § 21b. pontja].

⁷ A Kötv. keret jellegű szabályait végrehajtási jelleggel a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Övr.) egészíti ki.

⁸ Az ügyféli kör meghatározása az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.) 10. § (2) bekezdése szerinti rendelkezéstől szűkebb körű, ugyanakkor az Ákr.-re való utalás az Övr. 8. § (3) bekezdésébe 2021. január 1-jével *expressis verbis* bekerült.

⁹ Az Ákr. 7. § (2) bekezdése alapján a nyilvántartások vezetése hatósági ügynek minősül, és mint ilyen az Ákr. tárgyi hatálya alá tartozik.

¹⁰ Vessd össze: a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény 4. § (1) és (3) bekezdéseivel.

csupán az állam, de mindannyiunk kötelezettsége, másrészt keretét képezi a XXV. cikkben deklarált petíciós jog.

A jogalkotó a nyilvántartásba vételi eljárási szakasz bevezetésével a kulturális örökséget érintően is eleget tett annak az Alkotmánybíróság által is megfogalmazott kívánalomnak, amelyet még 33/2006. (VII. 13.) AB határozatban rögzítettek a természetvédelmi területek védetté nyilvánításával kapcsolatban. E döntésében a testület – többek között – a védettséget elrendelő normatív döntés és a jogorvoslathoz való jog kizártságának összefüggéseit vizsgálta és a következőket fogalmazta meg.

„Az Alkotmány 57. § (5) bekezdésében meghatározott jogorvoslathoz való jog érvényesülése indokolja, hogy a természetvédelmi hatóság a rendeletben meghatározott védettség fennállását a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény rendelkezéseinek megfelelően jogorvoslattal megtámadható határozatban állapítsa meg. Tekintettel arra, hogy a törvény a Tvt. 26. § (3) bekezdése alapján csak a Tvt. 23. § (2) bekezdésében a törvény erejénél fogva védett természeti területek (valamennyi forrás, láp, barlang, víznyelő, szikestó, kunhalom, földvár) egyedi meghatározása során biztosítja a jogorvoslatot, a miniszteri rendeletben illetve önkormányzati rendeletben elrendelt védetté nyilvánítások során nem, így alkotmányellenes helyzet keletkezett. Az Alkotmánybíróság ezért hivatalból eljárva jogalkotói mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapított meg, és kötelezte a jogalkotót mulasztásának 2007. március 31. napjáig történő megszüntetésére. A törvényhozónak meg kell találnia azt a módot, hogy a védetté nyilvánítást kimondó miniszteri rendelet ne kapcsolódjon össze az érintett területek helyrajzi számok felsorolásán alapuló vagy egyéb módon egyéniesítő *tételes felsorolásával, hanem ezeket az egyedi döntéseket külön közigazgatási határozat tartalmazza, figyelemmel arra, hogy az adott földrajzi egység valóban megfelel-e a Tvt. szerinti »természetes állapot«, és »természetközeli állapot« kritériumainak. A miniszteri rendelet egy nagyobb egységet illetően szükségképpen el kell, hogy végezze a minősítést, de nem vállalhatja fel az in concreto, tulajdoni egységenkénti átminősítést».*

A védetté nyilvánítási eljárás két lépcsőssé tételével: 1. nyilvántartásba vétel, 2. védetté nyilvánítási rendelet kibocsátása, kulturális örökség védelme területén a jogalkotó beiktatott egy olyan pro forma is hatóságának minősíthető döntést, amellyel szemben fentiek szerint az *ipso iure* ügyszféra minősülő kör élhet jogorvoslati lehetőségével.

2.2. Az érdemi döntés jogi jellege

A Kötv. szerint a műemléki védettség elrendelése és megszüntetése tárgyában a miniszter rendelettel, vagyis normatív aktussal dönt [32. § és 35. § (2) bekezdése].

Az Alkotmánybíróság 29/1995. (V. 25.) AB határozata szerint a „természetvédelmi területté nyilvánító rendelkezés kétségtelenül hordoz tárgyat illetően egyedi jelleget. Másrészt a rendelkezés mindenkire vonatkozik eshetőlegesen, nem tapad az adott tulajdoni vagy használati viszonyokhoz és nem egyedi, eseti érdeket védő döntés, hanem általános, mindenkire kiható érdeket tart szem előtt. Ezért a rendeleti forma normatív tartalmat is hordoz”. [ABH 1995, 145, 149.] Mindezek alapján az Alkotmánybíróság működésének kezdetén sem zárta ki e normák alkotmányos kontrolljának lehetőségét és abban saját hatáskörét.

Az egyedi döntések normatív formában kibocsátása esetével az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata a következő rendszerben foglalható össze. Elsőként azt érdemes tisztázni, hogy mit

tekinthetünk normatív aktusnak és mit jogszabálynak (Jakab, 2007, 40-41). Normatív aktus: a címzetti kört nyíltan határozza meg, annak módosulása esetén nem kell a normát is megváltoztatni. Egyedi aktus: címzetti köre zárt, ha a címzetti kör módosul, akkor az aktust is módosítani kell.

Tekintettel arra, hogy a rendelet címzetti köre nyitott, vagyis a műemléki védettség megszüntetését mindenkinek figyelembe kell vennie, ill. annak elrendelését is; *bár konkrét helyrajzi szám alapján jelöli meg a normában az épületet a rendelet, mégis normatív aktusnak tekinthető, hiszen abszolút szerkezetű jogviszonyt hoz létre és szüntet meg, minden állampolgárra vonatkozva szűnik meg a védettség. Kapcsolódik tehát hozzá az Alaptörvény R) cikk (2) bekezdéséből következő általános kötelező erő.*

Az egyedi döntések normában történő megjelenésének – az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján – három (plusz egy) esetét különböztethetjük meg: 1. a jogalkotó valamilyen konkrét tárgyat vagy jogalanyt jelöl meg a normában, 2. a politikai zsákmányrendszer esetei, 3. a személyhez fűzött többnyire valamilyen kedvezmény (vagy hátrány) juttatása céljából alkotott norma. Negyedik kategóriába sorolom jelen tanulmány tárgyát képező, (akár természeti, akár kulturális értelemben vett) konkrét ingatlant érintő védettséget megállapító normatív aktusokat.

Az első kategóriába tartozó esetet vizsgált az Alkotmánybíróság 6/1994. (II. 18.) AB határozatában [Indokolás 4. pont.] és 45/1997. (IX. 19.) AB határozatában [Indokolás III/3. pont.] Mindkét esetben azért semmisítette meg a normát a testület, mert az egyedi döntés normatív formába öntése a jogorvoslati lehetőséget, jogot kizárta az érintettek vonatkozásában. Egyik esetben sem „jelent meg” az egészséges környezethez való jog konkuráló alapjogként. A második kategóriába tartozó testületi döntések közül kiemelés érdemel a 3076/2013. (III. 27.) AB határozat. A harmadik kategóriába tartozó esetek: 31/1998. (VI. 25.) AB határozat és az 1531/B/1991. AB határozat. Az utolsó két csoportnál a testület a „joggal való visszaélés” közjogi megjelenését vizsgálta, utóbbi kategóriában ez különösen jellemző volt, hiszen a vizsgált normával meghatározott személyt ért hátrány. E kategóriában az Alkotmánybíróság, ahogyan a határozat fogalmaz, „tényellenőrzés” módszerével is folytatott vizsgálatot, ami azt jelentette, hogy például adószakértőt is kirendelt. Ennek kapcsán lényeges szempont, hogy az Alkotmánybíróság a norma kibocsátásának szakmai hátterét vizsgálva hol húzza meg a vizsgálat határait (például kirendel-e szakértőt).

Végül a negyedik kategóriához tartozik a természetvédelmi terület védettségének megszüntetése tárgyában meghozott 48/1997. (X. 6.) AB határozat, amelyben a miniszter megkeresését követően a beküldött okiratok tartalma alapján semmisítette meg a védettséget megszüntető jogszabályt, ám már utalt arra a döntésben, hogy „a természetvédelemben a védettség szükségességének objektív – bizonyos körben nemzetközi normákban kötelezően megállapított – ismérvei vannak. A természetben okozott károk véges javakat pusztítanak, sok esetben jótételek, a védelem elmulasztása visszafordíthatatlan folyamatokat indít meg. Emiatt a környezetvédelemhez való jog érvényesülésében nem lehet a gazdasági és társadalmi körülményektől függő olyan minőségi és mennyiségi hullámozást megengedni, mint a szociális és kulturális jogokéban, ahol a körülmények megkívánta megszorítások később orvosolhatók”.

Összességében a műemléki védettséget érintő rendeletről elmondható, hogy külsőleg jogszabályi formát öltött, tartalmát tekintve ugyan egyedi esetekre vonatkozik, ám a döntés címzetti köre tág, az egész államilag szervezett társadalom, tehát általános kötelező erővel bír [Alaptörvény R) cikk (2) bekezdése].

2.3. A döntés szakmaisága

A védettséget előkészítő eljárás lényeges eleme az úgynevezett egyeztetési szakasz, amely az alábbiak szerint két irányú kell, hogy legyen.

Egyrészt a nyilvántartást vezető hatóság egyeztetni köteles az örökségvédelmi hatóságokkal abban az esetben, ha az ideiglenes védelem szükségessége felmerül. Az Övr. 3. §-a határozza meg az örökségvédelmi hatóságok körét, amely szerint az ingó kulturális javak és a nyilvántartás vezetés kivételével örökségvédelmi hatósági ügyekben az Övr. 1. mellékletében meghatározott illetékesség szerint az ott felsorolt járási (fővárosi kerületi) hivatalok, feladatellátásuk törvényességi, szakszerűségi ellenőrzésére felhatalmazott felügyeleti szervként pedig országos illetékességgel Budapest Főváros Kormányhivatala jár el.

Másrészt az örökségvédelmi hatóságokon túl az előkészítő eljárás során a miniszter – tizenöt napos határidő tűzésével – ki kell, hogy kérje az illetékes települési önkormányzat polgármesterének, a fővárosban a fővárosi kerületi polgármesternek vagy a Margitsziget esetén a főpolgármesternek, valamint a nyilvántartott műemléki érték tulajdonosának vagy tulajdonosi közösségének véleményét a védetté nyilvánítással kapcsolatban. Amennyiben az érintettek köre meghaladja a húsz főt, közmeghallgatást tartanak.

Az előkészítő eljárás eredményéről, a tudományos előkészítés befejezéséről (vagyis a védettséget érintő előkérdésének tárgyában) értesíteni kell az örökségvédelmi hatóságot, a védetté nyilvánítás kezdeményezőjét, valamint, ha a műemléki értéket övező földrajzi terület Natura 2000 minősítésű, vagyis országos jelentőségű védett természeti vagy közösségi jelentőségű (Natura 2000) területen helyezkedik el, a hatáskörrel rendelkező természetvédelmi hatóságot. A fentiek szerint értesített érdekelt személy, szerv, vagy hatóság az előkészítő dokumentációba betekinthez, azt véleményezheti az elkészítésétől számított 21 napon belül. A beérkezett észrevételeket a nyilvántartást vezető hatóságnak érdemben vizsgálnia kell.

A miniszter az előkészítési eljárás dokumentációi és a beérkezett vélemények alapján rendelettel dönt a védettség elrendeléséről, vagy megszüntetéséről, amelynek keretében a dokumentáció kiegészítését is elrendelheti, illetve megtagadhatja a védettséget vagy a megszüntetést.¹¹

Összefoglalva: a védettséget érintő eljárás két lépcsőben történik: 1. először az úgynevezett nyilvántartásba vételi szakasznak kell lefolynia, majd ezt követi 2. a védettség vagy annak megszüntetésének miniszteri rendeletben történő elrendelése.

Jelenleg a hatósági jogkör (nyilvántartásba vétel, nyilvántartásból való törlés és vezetés), valamint a rendeleti védetté nyilvánítás egy központi államigazgatási szerv, a Miniszterelnök-

¹¹ Az Övr. 14. § (1) bekezdése alapján a védettség elrendeléskor a műemléki érték védetté nyilvánítási dokumentációja a következőket tartalmazza: a) a műemléki érték földrajzi azonosító adatait, kiterjedésének pontos meghatározását, térképmelléleteket és fotódokumentációt; b) a műemlékké nyilvánítás közérdekű célját, tudományos indokolását a védetté nyilvánítandó műemléki érték mindazon jellemzői megjelölésével, amelyek azt hazánk múltja és a közösségi hovatartozás-tudat szempontjából kiemelkedő jelentőségűvé emelik; c) az értékleltárt; d) a nyilvántartott műemléki érték aktuális állapotának e rendeletben meghatározott tartalommal történő felvételét, esetleges veszélyeztetettségének leírását, további értékeinek feltárását célzó kutatásokra tett javaslatot; e) a nyilvántartott műemléki értékre vonatkozó szakirodalmi, múzeumi, adattári dokumentumok megnevezését, azonosító adatait, az alapvető információkat tartalmazó dokumentumok másolatát; f) a nyilvántartott műemléki érték kijelölésre javasolt műemléki környezetét; g) a nyilvántartott műemléki érték és környezete ingatlan ingatlan-nyilvántartási adatait (helyrajzi szám, terület, művelési ág, tulajdonos, kezelő) a védetté nyilvánítás előkészítésének megindításához képest harminc napnál nem régebbi, a tulajdoni lapról elektronikus dokumentumként szolgáltatott nem hiteles másolat alapján, valamint az ingatlanügyi hatóság által hitelesített térképmásolatot; h) a fenntartható és méltó használat főbb szempontjait, a hasznosításra vonatkozó ajánlást; i) a településrendezési eszközök védetté nyilvánítandó műemléki értékre vonatkozó kivonatát.”

ség (és azt vezető miniszter) hatáskörébe tartozik. Az eljárás során a Miniszterelnökség ágazati irányítása alatt álló örökségvédelmi és építésügyi hatóságok, valamint természetvédelmi hatóság és egyéb érintett, általános hatáskörű szervek és személyek kapcsolódnak be a hatósági munkába, a döntés meghozatalához szükséges szakmai dokumentáció e szakigazgatási szervek közreműködésével készül el. Mind az érintettek, mind pedig a közreműködő hatóságok az eljárás több pontján észrevételt tehetnek, amelyet az eljáró szerv köteles megvizsgálni. Az egész eljárás ura a jogszabály által hatáskörrel felruházott minisztérium és miniszter, mindkét eljárási szakasz, a nyilvántartásba vételi és a védettséget elrendelő/megszüntető eljárás is magán hordozza a hatósági eljárás jellemzőit. Sem a nyilvántartásba vételi, sem pedig a védettséget elrendelő vagy azt megszüntető döntés nem csupán a hatáskörrel rendelkező szerv mérlegelésén, hanem az eljárásba bekapcsolódó, a döntéssel érintett általános hatáskörű és az ahhoz szükséges speciális szakértelemmel rendelkező különös hatáskörű közigazgatási szervek által elkészített dokumentáció alapján történik. Az anyagi jogszabályi háttérrel képező Kötv. és az eljárási rendre vonatkozó Övr. *expressis verbis* szakértőként jelöli meg, nevesíti a rendelet kibocsátásának alapját képező dokumentum elkészítőjét, vagyis a miniszteri döntés a tárgykörre vonatkozó szakértelemmel rendelkező szervek, személyek dokumentációja alapján születik meg.

Hivatkozások

- Csaba, L. (2011). Az épített örökség védelme és a gazdasági stratégia. *Competitio*, 10(1), 18–28. <https://doi.org/10.21845/comp/2011/1/2>
- Jakab, A. (2007). *A magyar jogrendszer szerkezete*. Dialóg-Campus.
- Paulovics, A. (2003). *A kulturális javak védelme a nemzetközi összehasonlítás tükrében*. Bíbor.
- Szabó, A. E. (2013). *A kulturális örökség joga*. Bíbor.

Jogi források

- Magyarország Alaptörvénye.
- Egyes állami tulajdonban lévő vagyontárgyak önkormányzatok tulajdonába adásáról szóló 1991. évi XXXIII. törvény.
- A lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény.
- A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény.
- A világörökségről szóló 2011. évi LXXVII. törvény.
- A panaszokról és közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény.
- Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény.
- A közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény.
- T/16223. számú törvényjavaslat a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXVIII. törvény, valamint a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény módosításáról.
- A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet.
- 1531/B/1991. AB határozat.
- 6/1994. (II. 18.) AB határozat.
- 28/1994. (V. 20.) AB határozat.
- 29/1995. (V. 25.) AB határozata.
- 45/1997. (IX. 19.) AB határozat.

- 48/1997. (X. 6.) AB határozat.
- 31/1998. (VI. 25.) AB határozat.
- 33/2006. (VII. 13.) AB határozat.
- 3076/2013. (III. 27.) AB határozat.
- 3104/2017. (V. 8.) AB határozat.
- 9/2019. (III. 22.) AB határozat.
- 21/2021. (VI. 22.) AB határozat.
- 25/2021. (VIII. 11.) AB határozat.